

Μνήμων

Τόμ. 34 (2015)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, Μια πλαστή πηγή για τις σφαγές του 1821 στη Θεσσαλονίκη: ο «Χαϊρουλλάχ Εφέντης» του Αβράαμ Ν. Παπάζογλου ►
ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Βενεζουελανός και εθνικό παρόδον: το έργο της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδας (1928-1933) ►
ΒΑΣΙΛΗΣ Α. ΜΠΟΓΙΑΤΖΗΣ, Ένας ξένος εναντίον φιλελευθερισμού και κομμουνισμού: ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στο *Αρχαίο της Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών* ►
ΣΠΥΡΟΣ ΔΗΜΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Αστικός γόρος, κοινωνικά υποκείμενα και τουριστική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Ηρακλείου, 1945-1960 ►
ΑΚΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Οι τεχνολογικές αλλαγές στην παραγωγή σφραγίδων και ο αντίκτυπός τους στους εργατές Τύπου. Η περίπτωση της Πάτρας μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο ►
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΩΣΙΦΙ, Ψυχής φάρμακα και ψυχής ιατρεία: βιβλία και βιβλιοθήκες στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΤΗΣ, Η θύρα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (1958) και το δίλημμα: η ελληνική έρευνα μοχλός της εγχώριας ανάπτυξης ή συμβολή στο διεθνές μέτωπο της επιστήμης ►
Νισσαλλική ακουστική προσωπογραφία. 12.000 προσωπογραφίες στο διαδίκτυο

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΙ

ΜΑΡΙΑΖΑ ΜΗΤΣΟΥ, Ο Χρήστος Μανουσαρίδης και η σκεπή της «δικανομηχανικής κινήσεως» ►
ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Τυπογραφικές ανθρωποποιηγραφίες ►
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΣ, Μια νέα αναλυτική και ερμηνευτική θεώρηση των απαρτών της ελληνικής τυπογραφίας

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ελένη Φεσσά-Ερμμανούλ, Σπυρίδων Γ. Πουμάδης, Έλλη Λεμονίδου, Άννα Καρακατσούλη, Κατερίνα Μπρέμιουνη, Σταυρούλα Α. Βεργάρου, Παναγιώτης Ζεστανάκης, Χρήστος Λούκας, Κώστας Γαγανάκης, Τζελίνα Χαριλάου

34

ΑΘΗΝΑ 2015

Valeria Manzano, *The Age of Youth in Argentina. Culture, Politics and Sexuality from Perón to Videla*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΣΤΑΝΑΚΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.10191](https://doi.org/10.12681/mnimon.10191)

Copyright © 2016, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΖΕΣΤΑΝΑΚΗΣ Π. (2016). Valeria Manzano, *The Age of Youth in Argentina. Culture, Politics and Sexuality from Perón to Videla*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014. *Μνήμων*, 34, 284–290. <https://doi.org/10.12681/mnimon.10191>

και η αξιοποίηση άλλων ειδών δικαιω-
πραξιών, όπως διαθήκες, παραχωρη-
τήρια, διανεμητήρια, πωλητήρια κ.λπ.,
θα συνεισφέρων, ενδεχομένως, σε μια
πληρέστερη εικόνα του αγροτικού κό-
σμου και της σχέσης του με το πιστω-
τικό κεφάλαιο.

Κοντολογίς, η δομή της ελληνικής
αγροτικής κοινωνίας παραμένει ακό-
μη ζητούμενο και η προσέγγισή της
οφείλει να λάβει υπόψη της το εγγύς
οθωμανικό παρελθόν του τόπου και
τον πυκνό σε εξελίξεις ιστορικό χρό-
νο μετά τη δημιουργία του ελληνικού
κράτους. Στη σύγχρονη ιστοριογραφία,
ιδίως σε πανοραμικές θεωρήσεις της
νεοελληνικής ιστορίας, ο κόσμος της

υπαίθρου αντιμετωπίζεται συνήθως με
τρόπο που επικυρώνει την άποψη της
«οθωμανικής τροχοπέδης» όσον αφορά
τη συγκρότηση ενός νεωτερικού κρά-
τους. Η Καρούζου φαίνεται να επιλέγει
–ορθά, φρονώ– την οδό της ασυνέχειας
σε σχέση με το οθωμανικό παρελθόν,
δίνοντας έμφαση στις δυνατότητες με-
τασχηματισμού της νεοελληνικής αγρο-
τικής κοινωνίας. Μόνο με την πρόταξη
της μεθοδικής επιτόπιας έρευνας και
την ειλικρινή διάθεση κατανόησης είναι
δυνατό να δοθεί μια ιστορική απάντη-
ση στο ζήτημα. Η μελέτη της Εύης
Καρούζου μάς δείχνει το δρόμο.

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Α. ΒΕΡΡΑΟΥ

Valeria Manzano, *The Age of Youth in Argentina. Culture, Politics and Sexuality from Perón to Videla*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014, 354 σ.

Η ιστορία της νεότητας στον 20ό αιώνα
έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολ-
λών ιστορικών την τελευταία δεκαε-
τία στην Ευρώπη και αλλού. Εσχάτως
έχει δοθεί έμφαση στις πρώτες με-
ταπολεμικές δεκαετίες, τάση που έχει
εμφανιστεί δυναμικά και στην Ελλάδα,
καθώς αρκετοί Έλληνες ιστορικοί έχουν
γράψει πρόσφατα μονογραφίες και άρ-
θρα για την ιστορία της νεότητας. Η
τάση αυτή δεν παραμένει μόνο στα ευ-
ρωπαϊκά όρια. Αντίθετα, το ενδιαφέρον
για την μεταπολεμική ιστορία της νε-
ότητας εκφράζεται στις ιστοριογραφίες
πολλών χωρών έξω από τα ευρωπαϊ-
κά όρια.¹ Γενικεύοντας, θα έλεγα ότι

ανιχνεύεται ένας αρκετά «ελαστικός»
(η ελληνική περίπτωση μέχρι το 1974
αποτελεί μια τέτοια εξαίρεση) πλην
υφιστάμενος κοινός παρονομαστής στις
συνεισφορές αυτές: οι συνθήκες οικονο-
μικής και πολιτικής σταθερότητας που
χαρακτήρισαν μεταπολεμικά πολλές
ευρωπαϊκές και όχι μόνο δημοκρατίες.

Το βιβλίο της Valeria Manzano,
*The Age of Youth in Argentina. Cul-
ture, Politics and Sexuality from Pe-
rón to Videla*, είναι ένα παράδειγμα
που ξεφεύγει από τον κανόνα αυτό.

τάσης, στην οποία συμμετέχει και η Man-
zano με άρθρο της, βλ. Richard Ivan Jobs
και David M. Pomfret (επιμ.), *Translatio-
nal Histories of Youth in the Twentieth Cen-
tury*, Palgrave, Χάουντμιλς 2015.

1. Για ένα πρόσφατο παράδειγμα της

Όπως επισημαίνει και στην εισαγωγή της μελέτης της, η συγγραφέας αναλύει τους μετασχηματισμούς των νεανικών πολιτισμών στην Αργεντινή, μια χώρα που συχνά προσλαμβάνεται ως κομμάτι μιας «ταραγμένης, εξεγερσιακής πολιτικής γεωγραφίας».² Το βιβλίο πραγματεύεται την ταραγμένη πολιτικά περίοδο από τα χρόνια των διαδοχικών πραξικοπημάτων στο μέσο της δεκαετίας του 1950 ως την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1983 και τη λήξη μιας επταετούς αλληλουχίας στρατιωτικών καθεστώτων (δικτατορίες Videla, Viola, Galtieri, Bignone), που άφησαν πίσω τους 30.000 «εξαφανισμένα» θύματα τραυματίζοντας ανεπανόρθωτα το συλλογικό υποσυνείδητο.³

Το βιβλίο αποτελείται από οκτώ κεφάλαια. Το πρώτο πραγματεύεται την ανάδυση της νεολαίας ως υποκειμένου και τους μετασχηματισμούς των όρων πρόσληψης της έννοιας κατά την υπό εξέταση περίοδο. Η συγγραφέας παρουσιάζει το πώς η νεολαία ως μεταφορά αναδείχθηκε σε θέμα αντιπαράθεσης ανάμεσα στους περονιστές και τους αντιπάλους τους.⁴ Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στη διεύρυνση των ευκαιριών συμμετοχής στην εκπαίδευση και τις συνέπειές της. Η συγγραφέας αποδεικνύει ότι η μεγαλύτερη χρονικά παραμονή των νέων στα εκπαιδευτικά δίκτυα και η αύξηση των φοιτητών

μετέβαλαν τους νεανικούς πολιτισμούς και εμπλούτισαν τις ευκαιρίες επαφής των νέων της Αργεντινής με τις διεθνείς τάσεις σε ό,τι αφορούσε την πολιτικοποίηση αλλά και την ψυχαγωγία. Έμφαση δίνεται στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Μπουένος Άιρες (UBA), όπου η συγγραφέας πραγματοποίησε επισταμένη αρχειακή έρευνα.

Οι συνέπειες αυτών των μεταβολών εξετάζονται πιο διεξοδικά στα δύο επόμενα κεφάλαια. Στο τρίτο, η συγγραφέας εξετάζει τις σχέσεις των νέων με καινούργιες καταναλωτικές πρακτικές (όπως η αγορά και ακρόαση δίσκων ροκ μουσικής), αναλύοντας το πώς η δραστηκή νεανική συμμετοχή στον μαζικό πολιτισμό έφερε αλλαγές στον χώρο των ΜΜΕ, καθώς η εμφάνιση μιντιακών διαύλων που έδιναν έμφαση στους νεανικούς τρόπους ζωής, χαρακτήρισε τη δεκαετία του 1960. Το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει σε μετασχηματισμούς στο πεδίο των έμφυλων σχέσεων: έμφαση δίνεται στην επέκταση της συμμετοχής των γυναικών στην εκπαιδευτική διαδικασία και τις δυνατότητες χειραφέτησης που αυτή προσέφερε. Η Manzano εξετάζει τις συνέπειες αυτής της χειραφέτησης στο πεδίο της σεξουαλικότητας, αναλύοντας φαινόμενα όπως η βαθμιαία αποδοχή των προγαμιαίων σχέσεων και ο αντίκτυπός τους στην αναχάραξη των διαγενεακών σχέσεων. Επίσης, δίνει έμφαση στις χωρικές όψεις του φαινομένου, εστιάζοντας κυρίως (αλλά όχι αποκλειστικά) στην πρωτεύουσα της χώρας, το Μπουένος Άιρες. Αναλύεται η δημιουργία νέων χώρων κατανάλωσης, που συνδέονταν με την κανονικοποίηση των προγαμιαίων σεξουαλικών επαφών, όπως τα ξενοδοχεία ημιδια-

2. Valeria Manzano, *The Age of Youth in Argentina. Culture, Politics and Sexuality from Perón to Videla*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014, σ. 12.

3. Cecilia Sosa, *Queering Acts of Mourning in the Aftermath of Argentina's Dictatorship. The Performances of Blood*, Λονδίνο, Tamesis, 2014, σ. xi.

4. V. Manzano, *ό.π.*, σ. 28.

μονής. Η συγγραφέας επιχειρεί ενδι-αφέροντες συσχετισμούς ανάμεσα σε δύο επίπεδα: αυτό της κατανάλωσης και των προσλήψεων των πολιτισμικών της χρήσεων από τα υποκείμενα, στο πλαίσιο ενός δημόσιου χώρου που ανασχηματιζόταν και γινόταν σταδιακά πιο ανεκτικός στην ελεύθερη έκφραση περισσότερων επιτελέσεων της σεξουαλικότητας. Το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζει στην απήχηση της ροκ μουσικής, του μουσικού είδους που ταυτίστηκε με τη νεανική ανατρεπτικότητα κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Η περίπτωση της Αργεντινής και τα ειδικά στοιχεία της έχουν απασχολήσει τους κοινωνικούς επιστήμονες τις τελευταίες δεκαετίες.⁵ Η Manzano αναλύει το διεθνικό συμφραζόμενο και τη θέση της Αργεντινής σε αυτό χωρίς να πέφτει στην παγίδα των εύκολων ομογενοποιήσεων. Επιχειρώντας συγκρίσεις με ευρωπαϊκές χώρες αλλά και χώρες από την Κεντρική και Νότια Αμερική, η συγγραφέας αναδεικνύει διαφορές του ροκ πολιτισμού της Αργεντινής, όπως το ότι η ανησυχία για την απήχηση της ροκ δεν συνδεόταν στενά με φόβους για τη διάδοση των ναρκωτικών. Ένα άλλο σημείο που στέκεται είναι η γλιαρή κριτική που επιφύλαξε η αριστερά στη ροκ μουσική καθώς δεν την αντιμετώπισε εχθρικά ως έκφραση του αμερικανικού πολιτισμικού ιμπεριαλισμού.

Το έκτο κεφάλαιο ανιχνεύει τη συμμετοχή των νέων τις πολιτικές οργανώσεις στα χρόνια 1966-1973 όταν κυριάρχησε ένα στρατιωτικό καθεστώς

5. Βλ. Adrian Pablo Fanjul, «Acúmulos e Vazios da Pesquisa Sobre o Rock Argentino», *Latin American Music Review* 29.2 (2008), σ. 121-144.

υπό τον Juan Carlos Onganía. Εχθρικό απέναντι στον κομμουνισμό όσο και απέναντι στη φιλελεύθερη δημοκρατία, το καθεστώς ανάδειξε τις ένοπλες δυνάμεις ως κυρίαρχο φορέα μιας απόπειρας οικονομικού εξορθολογισμού της χώρας.⁶ Η Manzano δίνει έμφαση στους μηχανισμούς νεανικής πολιτικοποίησης και στις λειτουργίες τους (και κυρίως στη δημιουργία νεανικών συλλογικών υποκειμένων αντίστασης) στην περίοδο αυτή. Αναδεικνύοντας ως τομή την εργατική και σπουδαστική εξέγερση του Μάη του 1969, η συγγραφέας εστιάζει στις συνδέσεις της φοιτητικής και της εργατικής επαναστατικότητας.⁷ Επιπλέον, εξετάζει την απήχηση που είχε στους νέους η πολιτική ανάγνωση του «τριτοκοσμισμού», που αντιμετώπιζε την Αργεντινή ως μέρος του τρίτου κόσμου, δηλαδή ως χώρα εξαρτημένη από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Η δυναμική του αιτήματος για απελευθέρωση εμπνεόταν από γεγονότα όπως η Επανάσταση στην Κούβα (1959), προσέφερε αναφορές που μπορούσαν να ωθήσουν ορισμένους νέους σε ριζοσπαστικές δράσεις, συμπεριλαμβανομένης της ένοπλης πάλης, στις εκδοχές επιτέλεσης της οποίας η συγγραφέας στέκεται στις τελευταίες σελίδες του κεφαλαίου.

6. Henning Schwardt, *Institutions, Technology and Circular and Cumulative Causation in Economics*, Palgrave, Χάουντμιλς 2013, σ. 139-141.

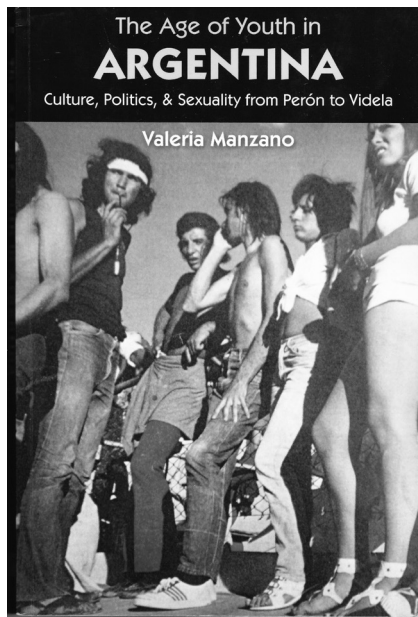
7. Τα γεγονότα αυτά (γνωστά ως «Cordobazo») ξεκίνησαν από μια γενική απεργία στην πόλη Cordoba και μεταφέρθηκαν και σε άλλα αστικά κέντρα, όπως στην πόλη Rosario. Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν μια στιγμή αντίστασης στο καθεστώς του Onganía και σηματοδεύτηκαν από την από κοινού συμμετοχή φοιτητών και εργατών στις διαδηλώσεις.

Διεισδύοντας στις σχέσεις ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και την πολιτικοποίηση, το έβδομο (και ίσως μεθοδολογικά πιο απαιτητικό) κεφάλαιο εξετάζει πώς τα νεανικά σώματα (κυρίως τα γυναικεία) βρέθηκαν στο επίκεντρο της οικοδόμησης νέων λόγων για την πολιτική. Χρησιμοποιώντας ως αναλυτικό εργαλείο το σώμα, το οποίο γίνεται αντιληπτό ως «μια επιφάνεια όπου οι κοινωνικοί νόμοι, η ηθική και οι αξίες

τικοποίησης του γυναικείου σώματος στις νέες μιντιακές εικονογραφίες και τη σεξουαλικολογία των σωμάτων στο πλαίσιο της «επαναστατικής» αισθητικής, που ήταν πολύ δημοφιλής ανάμεσα στους νέους και τις ενδιάμεσες σχέσεις.

Το τελευταίο κεφάλαιο μας μεταφέρει στο τέλος της δεκαετίας του 1970 και στην αρχή της δεκαετίας του 1980. Η περίοδος αυτή, που περιλαμβάνει τέσσερα δικτατορικά καθεστώτα, σηματοδοτείται από το πρόσωπο του Jorge Rafael Videla, του δικτάτορα που εγκαθίδρυσε ένα πολύ σκληρό καθεστώς με βασικό στοιχείο τις διαρκείς και σκληρές διώξεις των αντιφρονούντων που, όπως επισημαίνει η Manzano, ήταν κυρίως νέοι σε ηλικία. Η νεολαία αναδείχθηκε ως αντίπαλος μιας συντηρητικής εξουσίας που αναζητούσε εσωτερικούς εχθρούς και απειλές, ώστε να εδραιώσει την κυριαρχία της. Το καθεστώς του Videla στοχοποίησε τους νέους και ανακήρυξε τον μετασχηματισμό των νεανικών πρακτικών, που είχε προηγηθεί, ως βασική αιτία έκλυσης των ηθών, των αξιών και των ιεραρχιών της αργεντινικής κοινωνίας, η οποία χρειαζόταν την επιστροφή στην παράδοση. Στο αφήγημα του καθεστώτος η ηθική χαλάρωση της νεολαίας αναδεικνυόταν ως πρωταρχικό πρόβλημα για την εθνική ασφάλεια. Σε μια στιγμή έξαρσης του εθνικισμού (που κορυφώθηκε με τον πόλεμο των Φώκλαντ από τη μεταγενέστερη δικτατορία του Leopoldo Galtieri, το 1982) το αφήγημα αυτό είχε υψηλή απήχηση ακόμα και ανάμεσα στους νέους.

Το βιβλίο της Manzano αξίζει να διαβαστεί για πολλούς λόγους. Πέρα από τη ζωντανή, χωρίς βερμπαλισμούς, περιγραφή, που κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη, το βιβλίο

εγγράφονται), και ακολουθώντας τον προβληματισμό της φεμινίστριας φιλοσόφου Elizabeth Grosz, η Manzano εστιάζει στους τρόπους που το σώμα λειτουργεί ως φορέας επαναστατικής συνειδητοποίησης.⁸ Η συγγραφέας εξετάζει την υπέρρητη επαναστατικότητα ενδυματολογικών επιλογών που νοηματοδοτούνταν ως επαναστατικές. Επίσης, αναλύει τους τρόπους αισθη-

8. V. Manzano, *ό.π.*, σ. 193.

στηρίζεται σε μεγάλη ποικιλία πηγών: την έρευνα σε αρχεία και βιβλιοθήκες συνοδεύει υλικό από στατιστικές, εφημερίδες και περιοδικά, καθώς και μια πλούσια δευτερογενής βιβλιογραφία. Εξαιρετική είναι η συστηματική χρήση του περιοδικού τύπου. Κινούμενη στο «πληθωριστικό» από άποψη πηγών περιβάλλον των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα, η Manzano τιθασέυει ένα εντυπωσιακό σε όγκο και ετερογένεια υλικό συνδυάζοντας καθιερωμένες με («αντισυμβατικές») πηγές. Η συγγραφέας δεν αντλεί υλικό μόνο από πολιτικά και επιστημονικά έντυπα. Επίσης, αξιοποιεί υλικό που μένει συχνά στο περιθώριο του ενδιαφέροντος των ιστορικών, χρησιμοποιώντας λαϊκά περιοδικά και νεανικά έντυπα, επιλογή που της επιτρέπει να εξετάσει πληρέστερα ζητήματα όπως οι αλλαγές στις ενδυματολογικές πρακτικές και τις μουσικές προτιμήσεις.

Η Manzano οργανώνει την αφήγησή της συγκριτικά, με τρόπο που επιτρέπει και στον μη εξοικειωμένο με τη λατινοαμερικάνικη ιστοριογραφία αναγνώστη να παρακολουθήσει την αφήγηση χωρίς δυσκολία. Σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους ιστορικούς της νεότητας, οι οποίοι στις συγκρίσεις τους αξιοποιούν κυρίως ευρωπαϊκά παραδείγματα, η Manzano οργανώνει τις συγκρίσεις της σε δύο επίπεδα: πρώτον, σύγκριση με τις δυτικοευρωπαϊκές δημοκρατίες και δεύτερον, σύγκριση με άλλα παραδείγματα χωρών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, όπως το Μεξικό, η Βραζιλία και η Χιλή.

Η προσέγγισή της καθρεφτίζει τη διάθεση σύγκλισης της ιστοριογραφίας της Αργεντινής με τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις της κοινωνικής και της νέας πολιτισμικής ιστορίας, στοιχείο

που απηχεί τη διάθεση της νεότερης γενιάς των ιστορικών της Αργεντινής να αποδεσμευθούν από το υπόδειγμα της στρατευμένης ιστοριογραφίας, η οποία στις προηγούμενες δεκαετίες συμβάδισε με την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία στην Αργεντινή και άλλες χώρες της νότιας Αμερικής, που γνώρισαν μακρές περιόδους αυταρχισμού στον 20ό αιώνα, όπως η γειτονική Ουρουγουάη.⁹

Επίσης, το έργο της Manzano απηχεί τη στροφή της σύγχρονης λατινοαμερικάνικης ιστοριογραφίας προς την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία, στροφή που αντανακλάται στην πραγμάτευση νέων ερωτημάτων και τη χρήση σύγχρονων αναλυτικών εργαλείων, και καταδεικνύει τη συστηματική επικοινωνία με τα διεθνή ρεύματα. Κυρίαρχη αναφορά στον εμπλουτισμό των οπτικών είναι η διεύρυνση της πρόσληψης του πολιτικού ως χώρου ανάγνωσης και πραγμάτευσης των κοινωνικών σχέσεων σε διαρκή ανασχηματισμό.¹⁰

9. Βλ. αναλυτικά, Fernando Devoto και Nora Pagano (επιμ.), *La historiografía académica y la historiografía militante en Argentina y Uruguay*, Biblos, Μπουένος Άιρες 2004. Για τις αλλαγές στην ιστοριογραφία της Αργεντινής μετά το 1983 βλ. Elias Zeitler, «El campo historiográfico argentino en la democracia. Transición, profesionalización y renovación», *Estudios Históricos* 3 (2009), διαθέσιμο διαδικτυακά στο: <http://www.estudioshistoricos.org/Otros/n03.html>. Για μια παρεμφερή επισκόπηση για την Ουρουγουάη βλ. Tomás Sansón Corbo, «Proceso de configuración del campo historiográfico uruguayo», *Historia de Historiografía* 6 (2011), σ. 123-141.

10. Flavio Heinz και Andrea Reguera, «Historiografía latinoamericana contemporánea. Enfoques desde Argentina, Brasil y Mexico», *L'Ordinaire Latino-Américain* 203 (2006), σ. 5-14, εδών: 8.

Στην περίπτωση της Αργεντινής, η πραγμάτευση τέτοιων ζητημάτων είναι ιδιαίτερα δύσκολο ζήτημα. Καθώς η πρόσφατη πολιτική ιστορία είναι γεμάτη έντονες αντιπαραθέσεις, η Manzano δεν καλείται μόνο να διαχειριστεί ένα μεγάλο όγκο αντιθετικών πηγών, αλλά και να αποκοδικοποιήσει τις ιδιαίτερότητες ενός συγκρουσιακού δημόσιου χώρου που ανακλάται σε κάθε είδος μνημονικής αφήγησης και παρελθοντικής αναπαράστασης.¹¹ Ενδεχομένως βοηθούμενη και από τη μακρόχρονη παραμονή της στις Ηνωμένες Πολιτείες και την απόστασή της από τις ακαδημαϊκές εντάσεις της χώρας της το κατορθώνει πειστικά παράγοντας μια αφήγηση που αποφεύγει ισχυρές ταυτίσεις ή πολεμικούς τόνους.

Όπως έχει επισημάνει ο Ken Serbin, τα εργαλεία της νέας πολιτισμικής ιστορίας, όπως οι έμφυλες σχέσεις, η φυλή και η εθνικότητα, αναδείχθηκαν σε στοιχεία της εργαλειοθήκης των νέων ιστορικών της νότιας Αμερικής, αντικαθιστώντας παλιότερα σχήματα, όπως οι σχέσεις εξάρτησης κέντρου και περιφέρειας.¹² Η Manzano δίνει έμφαση στο φύλο ως επικαθοριστικής παραμέτρου των κοινωνικών σχέσεων, καθώς και στους όρους οργάνωσης του δημόσιου χώρου. Έτσι, το βιβλίο της επικοινωνεί με δύο ιστοριογραφικά ρεύ-

ματα που, αν και επηρέασαν τη λατινοαμερικάνικη ιστοριογραφία με διαφορά φάσης, έκαναν δυναμικά την εμφάνισή τους και εκεί τις τελευταίες δεκαετίες. Το πρώτο αφορά το ρεύμα το οποίο ανατρέπει την προγενέστερη συνθήκη που ήθελε το φύλο περιθωριακό αναλυτικό εργαλείο για τους ιστορικούς της Λατινικής Αμερικής ως το τέλος της δεκαετίας του 1980.¹³ Το δεύτερο αφορά το ενδιαφέρον για τους όρους δόμησης και λειτουργίας του δημόσιου χώρου, ζήτημα που επίσης έχει απασχολήσει συστηματικά τους σύγχρονους Νοτιοαμερικάνους ιστορικούς.¹⁴ Η Manzano αναλύει τον δημόσιο χώρο δίνοντας έμφαση στους μιντιακούς μετασχηματισμούς, τις σχέσεις επικοινωνιακών διαύλων και ακροατηρίων, και στους όρους παραγωγής αναπαραστάσεων με έμφαση στις απεικονίσεις της παρέκκλισης, τις αποχρώσεις τους και τα όρια της στερεοτυπικότητάς τους: το 5ο και το 7ο κεφάλαιο παρουσιάζουν πολύ ενδιαφέρουσες υποθέσεις ως προς αυτό.

Υπάρχουν τρία σημεία που θεωρώ ότι η Manzano θα μπορούσε να έχει δώσει περισσότερη έμφαση. Το πρώτο αφορά τις χρήσεις της προφορικής ιστορίας: παρότι οι προφορικές μαρτυρίες αποτελούν μία από τις πηγές της, οι θεωρητικές αναφορές στις χρήσεις της προφορικής ιστορίας απουσιάζουν.¹⁵ Το δεύτερο αφορά τις δυνα-

11. Βλ. Marina Franco και Florencia Levín, «El pasado cercano en clave historiográfica», στο: Marina Franco – Florencia Levín (επιμ.), *Historia reciente. Perspectivas y desafíos para un campo en construcción*, Μπουένος Άιρες, Paidós, 2007, σ. 31-65.

12. Ken Serbin, «Memory and Method in the Emerging Historiography of Latin America's Authoritarian Era», *Latin American Politics & Society* 48.3 (2006), σ. 185-198, εδώ: 186.

13. Sueann Caulfield, «The History of Gender in the Historiography of Latin America», *Hispanic American Historical Review* 81.3-4 (2001), σ. 449-490, εδώ: 449.

14. Βλ την επισκόπηση του Paolo Piccato, «Public Sphere in Latin America: A Map of the Historiography», *Social History* 35.2 (2010), σ. 165-192.

15. Για τα αρχεία προφορικών μαρτυριών και τα κέντρα τεκμηρίωσης που έχει

τότητες αξιοποίησης του θεωρητικού οπλοστασίου που προσφέρει η πρόσφατη στρόφη των κοινωνικών επιστημών στη μελέτη του χώρου (η λεγόμενη «χωρική στρόφη») και οι προεκτάσεις της, όπως η «στρόφη στις κινητικότητες».¹⁶ Σε ένα έργο όπου η χωρική προοπτική είναι εμφανής σε πολλά σημεία, ενδεχομένως περισσότερες θεωρητικές αναφορές θα προσέφεραν επιπλέον αποχρώσεις στην ήδη πολυεπίπεδη ανάλυση. Η τελευταία παρατήρηση αντανακλά το προσωπικό μου ενδιαφέρον για τον αθλητισμό και τους ρόλους του στην οργάνωση των νεανικών πολιτισμών: η σημασία του ποδοσφαίρου στη διαμόρφωση του μαζικού πολιτισμού της Αργεντινής και οι χρήσεις του αθλήματος από την πολιτική

εξουσία έχουν αναλυθεί διεξοδικά από τους ιστορικούς.¹⁷ Το ζήτημα αυτό παραμένει αφανές στο βιβλίο. Σε κάθε περίπτωση, το βιβλίο της Manzano προσφέρει μια πολύ αξιόλογη ανάλυση για τους μετασχηματισμούς των νεανικών πολιτισμών στην Αργεντινή. Πρόκειται για ένα χρήσιμο ανάγνωσμα για τον ιστορικό που ενδιαφέρεται για αντίστοιχες θεματικές στην Ελλάδα και αναζητεί συγκριτικές αναφορές (και) εκτός του «οικείου» ευρωπαϊκού περιβάλλοντος, αλλά και για ένα έργο που χρησιμοποιώντας ένα σύγχρονο μεθοδολογικό οπλοστάσιο διατυπώνει προκλητικές υποθέσεις και μπορεί να κεντρίσει την προσοχή κάθε αναγνώστη που ενδιαφέρεται για τη σύγχρονη κοινωνική και πολιτισμική ιστορία.

χρησιμοποιήσει η συγγραφέας βλ. V. Manzano, *ό.π.*, σ. 302.

16. Βλ. ενδεικτικά, Barney Warf και Santa Arias (επιμ.), *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, Routledge, Νέα Υόρκη 2009· Thomas Faist, «The Mobility Turn: a New Paradigm for the Social Sciences», *Ethnic and Racial Studies* 36.11 (2013), σ. 1637-1646.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΣΤΑΝΑΚΗΣ

17. Για το ζήτημα αυτό βλ. αναλυτικά Vic Duke και Liz Crolley, «Fútbol, Politicians and the People: Populism, and Politics in Argentina», *International Journal of the History of Sport* 18.3 (2001), σ. 93-116.

Μαρία Δαμηλάκου, *Ιστορία της σύγχρονης Λατινικής Αμερικής. Από το τέλος της αποικιοκρατίας μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Αώρα, 2015, 312 σ.*

Η συγγραφή μιας γενικής ιστορίας είναι μια πρόκληση αλλά και μια σοβαρή υπόθεση, γιατί προϋποθέτει βαθιά γνώση της σχετικής ιστοριογραφικής παραγωγής για πολλά επί μέρους κοι-

νωνικά πεδία, ώστε ο συγγραφέας να έχει την αίσθηση ότι συνέλαβε τον παλμό της ιστορικής εξέλιξης της χώρας που μελετά. Η πρόκληση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη, όταν επιχειρείται να καλυφθεί συγχρόνως η πορεία στον χρόνο πολλών χωρών, έστω και αν αυτές αποτελούν μια γεωγραφική ενότητα με κοινές τύχες. Συνήθως τέτοιες

* Το κείμενο είναι από την παρουσίαση του βιβλίου στο βιβλιοπωλείο «Πλειάδες» (30.11.2015).